

ISKOLA ÉS HONISMERET

Tanítómestereink

Lajos Árpád:

Magyar népi gyermekjátékok¹

Annak a törekvésnek, mely a magyar nép megbecsülésére és érvényre juttatására irányul, újabb örvendetes bizonyága az a meleg érdeklődés, mely a magyar falvak, puszták gyermekei iránt egyre fokozódik. Ma, midőn a jobb belátás és megértés nyomán egyre szélesebb körök hiszik és hirdetik, hogy népünk nagy tömegében belső megújulásunknak eddig alig ismert, rejtett erőforrásai buzognak, szeretettel fordítjuk figyelmünket a magyar jövő tavaszi ígéretére, a magyar parasztyeremre is.

Az az érdeklődés, mely játékaik iránt megnyilvánul, ma már egyre őszintébb és egyre szűkebb körökben. A városi gyermekifjúság játékvilága kimerült, s a magyar pedagógiai körökben egyre határozottabb hangon hangzik az a kívánság, hogy magyar népi tájékat a magyar gyermeknek. Ez a kívánság teljesíthető. Faluhelyen, tanyákon szebbnél szebb játékok kínálóznak, hogy mentsük meg őket a feledéstől, s használjuk fel őket a városi gyermekifjúságnak e téren is hagyományosan nemzeti szellemben való nevelésére. Így jutott döntő szerep a magyar falunak a gyermekjátékvilág ápolása terén is. [...]

A gyermekek társaságát közöttünk élő, kezdetleges kis társadalmi rétegnek tekinthetjük. E „gyermektársadalom” élete különféle játékos szokásokból tevődik össze. A játékos szokások részben gyermeki eredetűek (örök-harag, cserebere, lepkevadász, gurigázás), de nagyobb részüket a gyermek a felnőttektől tanulja el és alakítja át a maga gyermeki esze szerint. Megfigyeli a felnőttek készített eszközöket, s maga efféléket farag vagy gyúr, sőt megfigyeli a felnőttek különféle, számára csupa látványosságot nyújtó szokásait, s ezeket a gyermektáncokban, gyermekdalokban utánozza. Így művelődik, tökéletesedik, de mivel a környezet hatása alatt áll, játékaiban a felnőttek életét éli meg naiv, gyermeki fokon.

A magyar falvak, tanyák gyermekei magyar népi környezetben élnek. Játékaik éppen ezért magukon viselik ennek a népi környezetnek a hatását, s oly jellegzetességeket árulnak el, melyek népünk életmódjával és szokásaival vannak kapcsolatban. A magyar gyermek csak azt játszhatja, amit őseitől látott vagy hallott. Mivel pedig a magyar nép hosszú évszázadok alatt meglehetősen zárt közösségben élve ősi, hagyományosan magyar életmódot fejlesztett ki, ez az életmód folytatódik a gyermekek körében is, játékos formában. Valóban, népi gyermekjátékaink megkapóan emlékeztetnek népünk ősi, lóra teremt, pásztorkodó, majd földművelő életmódjára, ma már letűnőfélben levő szokásaira, költészetére, sőt zenéjére is. [...]

A magyar gyermek különösen szereti játékaiban a lovat. Játékszerei közt mindig megtalálhatjuk a csontból, fából, sárból, cirokból maga készített lovat. De ő maga sportolásra is felhasználja a lovasjátékot. Óvatosan kihúzza a napraforgót a földből, ügyel, ha hatalmas virágja meg ne törjön. Majd a kórót lába közé kapja, s ugrándozva lovagolni kezd rajta. Sőt, pajtasait is megnyergeli, s úgy hatja őket, mintha csak mutatni akarná, hogy még nem felejtette el a hajdani, lóra teremt ősök életmódját. [...] Népünk földművelő életmódja is visszatükröződik a magyar gyermekjátékokban. A gyermek kis ekét, gereblyét, ásót, kapát, baltát csinál magá-

¹ Lajos Árpád (1911–1976) etnográfusnak ez az írása 1943-ban az *Új Magyar Museum* című kassai folyóiratban jelent meg (II. kötet, I. füzet, 121–131. old.). A kihagyott szövegrészeket zárójelbe tett három pont jelzi. (A Szerk.)

nak, sőt társaságba verődve, különféle társasjátékaiban is ültető, kaszáló, favágó mozdulatokat tesz. [...] Népünk ősidőktől fogva ismerte a szövést-fonást is. Hát még ha szétnézünk a lánygyermekek játékaik között! Megfigyelhetjük, hogy néhány játékukban úgy tesznek, mint-ha fonnának. [...]

Különösnek tetszik azonban az, hogy bizonyos szokások csak gyermekek körében élnek. A gyermekek játékaik közben olyan mozdulatokat tesznek, melyeket felnőttek nem végeznek, sőt közben olyan szövegeket mondogatnak vagy dalolnak, különösen a lányok, melyek a felnőttek közt nem szokásosak. Ezeket azonban nem a gyermekek találták ki. Az ilyen játékok részint régi, a felnőttek köréből már kivészett népszokásokat őriznek, részint ösköltészetünk emlékeit rejtegetik.

Népünk élete hajdan színesebb, jellegzetesebb volt, mint most. Szokásai gazdagabbak voltak, költészete eredetibb, ősbib zengésű volt. A magyar falvak, tanyák népe jeles ünnepnapokon a természet sok bűvös erejét ünnepelte. Felköszöntötte az új termést, örömtüzeket gyújtott, hagyományos ünnepi táncokat lejtett, hitt a nap, a tűz, a víz csodatevő erejében, s ezeket az őserőket igyekezett magához kötni. Külön szokásvilág pezsdült a fiatalság körében. Különösen megkapóak voltak azok a kedves szertartások, melyekkel a legényeket és leányokat kiházásították. Ez utóbbiak vagy a szabad ég alatt, vagy a fonóházakban zajlottak le. Zengett a nóta, ősi táncok ütemére rezdültek az egyenes, büszke derekak, s ha elpihentek, ábrándos lelkük csodálatos mesék szárnyain kalandozott el a kincsek s a kerek égen járó nap után sétáló királyfiak, királylányok tündöklő mesebirodalmába.

És a felnőttek közt ott volt a gyermek is, hiszen mindig jól érezte magát köztük. Sőt! Bámulva szívta magába mindazt, amit köreikben látott vagy hallott, s a maga gyermeki társaságában újra átélte mindezt. Ő is táncra perdült, énekelt s így öntudatlanul bár, de utánózta a felnőtteket. A gyermek ott játszott s ma is ott játszik, ahol legalkalmasabb. Az egykorúak csoportokba verődnek a faluközín, öreg szalmatetős kis házak közt, vagy kint a határszélen, suhogó hamvas zöld réteken vagy akár az iskola udvarán. [...]

Hát még mennyi szép játék van, melyet valamikor fonóban játszottak a nagyobbak. Különösen szerették a tréfás leányvásárt, legényvásárt, kiházásító dalokat. Legények, leányok fonás közben dallal vagy játékkal boronálták össze egymást: vedd el, akit szeretsz! Ezt szeretem, ezt kedvelem. Különösen szerették emlegetni a csendes tavaszi esőt, hogy mossa össze őket, hogy ne tudjanak egymástól elválni. [...]

Népi gyermekjátékaink egy kis rétege igen szép ősi magyar dallamokat is megőrzött, némelyikben ősmagyar ritmus is lüktet. Ellentétben a többséget kitevő gyermekdallamokkal, az úgynevezett indogermán hexachorddal, mint amilyen a „Lánc, lánc, eszterlánc” ismert dallama, sajátos magyar dallamok ezek, s felismerhetők rajtuk az ősi keleti magyar dallamrendszer hatása. Hallgassuk csak meg „Hej koszorú, koszorú”, „kerekében lakom” kezdetű dallamokat, azután „Dömötör Miská”-t és „Járom az úr váraljá”-t.

Népünk élete ősi jellegzetességéből ma már sokat veszített. Az életviszonyok megváltozása a felnőttek ősi életét súlyosan érintette. Modern világot élünk, beleszédültünk az európai civilizációba, a jeles napok megritkultak, a fonóházak eltűntek, meséink megfakultak, s ma már a falu egy európai szellemű, nyugati ízű műveltség útján halad, halad. De a gyermek hű maradt az ősi világhoz. Sőt: azoktól a gyermekektől, akik megtanulták és megjátszották az ősök életmódját és szokásait, ezt az ősi játékvilágot elsajátított a következő generációnak is. Az áthagyományozás öntudatlanul történt. Az új generációnak nem tudta, hogy mindazok a játékok, melyeket megtanult az idősebbektől, ma már a való életben semmiféle szerepet nem játszanak, jóllehet a nép életének valaha igazi tartalmát, mint régi, komoly szokások, ezek adták.

Népi gyermekjátékaink magyaros irányú kifejlődésére azonban történeti tényezők is hatottak. Különösen fontosak a régi háborús és katonaidők emlékei. A várháborúk valamikor híresek voltak népünk életében is, különösen a török korszakban. A magyar falvak, tanyák gyermekei, különösen a fiúk, játékos formában át is élték ezeket. Labdával célozták, lötték egymást, de közben védett helyre, úgynevezett várba menekültek egymás elől. A még ma is játszott métaféleségekben és városdi játékokban úgynevezett katonák mérkőznek egymás ellen. Vezérük a király, aki a néplélek elgondolása szerint mindig a legfőbb küzdő alak volt. Kijelölnek maguknak valami kőrakást avagy körvonalkázott területet, a várat, ahová az ellenféltől

szorongatott játékos bemenekül, mielőtt pajtása a labdával leüthetné. Népünk életében egy-kétszáz évvel ezelőtt nagy szerepük volt a katonatoborzásoknak is. Idegen katonák érkeztek meg a faluba, s egy-egy legényt vidám nótaszóval és táncsal megkaparintottak, s befogták őket is katonának. A gyermek tanúja volt egy-egy ilyen toborzásnak, de nem elégedett meg a látottakkal és hallottakkal, hanem játékosan utánozta is őket. A toborzók ideje a felnőttek körében rég letűnt, de a gyermek játékos társaságában vidám tánc közben már gyakran megszendül az ősi dal:

*Ég a gyertya, ha meggyújtják,
Mikor ezt a táncot járják,
Járjad, járjad, jó katona,
Hadd vigadjon ez az utca.*

[...] Mindezeknek az említett játékoknak magyar népi íze tehát mind-mind a népi környezetből, a falusi gyermek- és felnőtt-társaság együttéléséből szűrődött le. [...] A nótás, táncos játékok sem azért maradtak meg a gyermekek körében, mert ősi szokásokat akartak megőrizni, hanem csak azért, mert ritmus- és nótázó ösztönüket elégtették ki vele.

A gyermek-társasjáték világa két csoportra különül: sport és naiv mozdulatművészet. A kettő lejátszása a gyermek egyéniségétől függ. A legtöbb egyéni különbség a fiúk és leányok társasjátékaiban rejlik. A fiú inkább sportol. A játszás gyönyöre az erő kifejtéssel, a fokozott mozgással járó öröm. Jellegzetes játéka a mérkőző csapatjátékok. Ezekben a játékosok ellenfeleket keresnek maguknak s őket egyesült erővel iparkodnak legyőzni. Különböző játékszerkezetet használnak, sőt játékaikat ezekre az eszközökre építik fel: *csüllök, csüllközés, kucu, kuczás, pötye, pötyözés*. Társasjátékaiknak sajátos felépítésük, szerkezetük van. Kezdsz, lejátszás, újrajátszás, külön-külön mozzanatokot alkotnak. [...] A szereplők nevet kapnak: csősz, király, adogató. A játék menete verseny, küzdelem. Az jut majd az újrajátszáskor vezérszerephez, aki kiválik társai közül. Ezek a játékok fegyvelmező törvényeken épülnek fel. Parancsoló és tiltó törvényeik vannak, melyeket a játszó gyermekeknek be kell tartaniuk.

A leányok társasjátéka a mozdulat szépségén és költészetén alapszik. Míg a fiú sportol, a leány jobban szeret táncolni, dalolni. Játékaiban az érzelem, a líra uralkodik. Mozdulatait verses szöveggel, dallammal kísérik. A játszás gyönyöre a mozdulatrítmusban rejlik. A leányok tipikus játéktérületét a nótás, táncos játékok töltik be. Társasjátékukban a játékszer ritka. Ha használ is a kislány labdát vagy apró köveket, ezeket nem mérkőzésre, hanem ügyességének finomítására fordítja. A leányok külön eljárással ritkán jelölik ki a szereplőket. A szereplőknek külön elnevezésük nincs. parancsoló, tiltó játéktörvények sincsenek kifejlődve. Társas érzékük e tekintetben nem olyan fejlett, mint a fiúké.

A fiúk játékaiban több a realitás, a küzdés. A leányokéban több a költészet. Mindkét egyéni játékfajtának megvan a maga értéke. A fiúk játéka a testi erőt és küzdő szellemet, a leányoké viszont a mozdulat ritmikáját és a művészi érzéket fejleszti. Előbbinek az a legfőbb jelentősége, hogy nemzeti sportunk alkotó elemeit rejtegeti, utóbbinak az a jelentősége, hogy ősi táncaink és népköltészetünk emlékeit őrzi. Úgy látszik, hogy a nő még a gyermekkorban is hivatott hagyományörzője népünk költészetének.

Népi gyermekjátékaink valamikor sokkal elterjedtebbek voltak. Jórészüket a városi ifjúság is ismerte. Lejátszásukban ifjú magyar nemzedékek játékos hagyományai születtek újra és éltek tovább. A múlt század közepétől kezdve azonban a rendszeresített tornaoktatás, tánciskola és az idegen sportok térfoglalása kiszorította őket. Az ősi magyar sport és mozdulatművészet ma már a nép körére szorult vissza. Hogy mi szerep vár gyermekjátékainkra a jövőben, erre a kérdésre még nem adhatunk határozott választ. Addig, míg az a felfogás uralkodik ifjúságunk körében, hogy a magyar játékok ősiak, divatjamúlt régiségek, csak az ezután következő generációkban bízhatunk, mely célszerű neveléssel talán még visszatér az ősi nemzeti sport- és játékvilágába. Anyag van, csak fel kell használni.

De ha az angolok megbecsülik nemzeti játékukat a futballt, a teniszt, ha a németek megbecsülik a kalapácsajtást, a dánok a hokit, az amerikaiak a golfot, a japánok a baseballt, miért ne követhetnénk ebben a jó példát? Becsüljük meg mi is a magunkét!